

М.А. Генькіна

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ У СТУДЕНТІВ

Проблемою сьогодні стає нестача духовних якостей та брак духовних цінностей у студентів. Серед проблем можна назвати і таке явище, як небажання студентів чути слово “духовність”, розуміння якого неодмінно пов’язують із релігією. Але такі засоби, як бесіди, рольові ігри або дебати на семінарських заняттях, тренінги та методи вальдорфської педагогіки, дають хоча й невисокі, але цінні результати щодо підвищення самосвідомості та відповідальності студентів, їх активності, а в сукупності це веде до появи цінностей, розуміння добра, а значить, до духовності.

***Ключові слова:** духовність, духовні цінності, студент, саморозвиток, тайм-менеджмент.*

Постановка проблеми. Той факт, що сучасна освіта зіштовхнулася із проблемами, не є новиною. Ознаки глобалізації, а саме: інформатизація, комп’ютеризація та мобілізація, а також активізація та прискорення всіх процесів у світі з легкістю називаються навіть недбайливими студентами. Проблема, яку досліджує автор статті, є якщо не першою, то обов’язково докорінною. Це - нестача духовних якостей та брак духовних цінностей у студентів. Серед проблем можна назвати і таке явище, як небажання студентів чути слово “духовність”, розуміння якого неодмінно пов’язують із релігією. Студенти відверто зізнаються у тому, що духовними особистостями себе не вважають.

Зв’язок проблеми з важливими завданнями. Одними з пріоритетних завдань державної політики з розвитку освіти є: формування національних та загальнолюдських цінностей; етичне, естетичне та екологічне виховання. Бракування духовної основи у світогляді сьогоденного студента стає серйозною перешкодою на шляху зазначених завдань. Втрата розуміння добра як категорії теж є серед проблем сучасності. Через цей недолік шлях державної освіти до таких цілей, як підготовка людей високої освіченості і моралі, кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукомістких та інформаційних технологій, мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці; формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється; збереження і продовження української культурно-історичної традиції, виховання шанобливого ставлення до українських національних святинь, української мови, історії і культури всіх національностей, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин; виховання людини демократичного світогляду, яка поважає громадянські права і свободи, традиції народів і культур світу, національний, релігійний, мовний вибір кожної людини; формування у дітей і молоді цілісної наукової картини світу, сучасного світогляду, творчих здібностей і здатності до самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості, стає заважким.

Аналіз останніх наукових публікацій. За аналізом І.М. Акименка оголошена проблема може вирішуватися шляхом, вже відомим більшості країн світу, які формують духовність свого народу релігійними засобами [6]. Заняття у суботніх та недільних школах для дітей і спеціальні заняття, лекції для дорослих. Наявність релігійних предметів у навчальних закладах різних рівнів дає позитивні результати та забезпечує

© М.А. Генькіна, 2014

стабільне духовне виховання та моральну відповідальність людини.

О.О. Дольська в одній зі своїх статей пише, що сучасний світ можна назвати комунікативно-центричним, тобто людство вступило у фазу активної взаємодії, спілкування, що породжує необхідність перетворень, спрямованих на поновлення, ушляхетнення, підвищення буття людини з позицій духовного. На прикладах таких феноменів, як чудо, мандрівництво, аскеза, О.О. Дольська намагається проаналізувати духовні практики православної традиції з точки зору їх “енергійної сутності” [2], показує роль та значення спілкування у духовних практиках при формуванні реальності особливого роду, яка не тільки здатна спрямовувати людину вгору у нескінченність з метою перетворення основ свого життя.

О.Г. Романовський, який започаткував нові наукові напрями щодо підготовки національної гуманітарно-технічної еліти присвячує багато уваги духовному розвитку майбутніх спеціалістів, проводячи міжнародні та всеукраїнські конференції, щорічний фестиваль “Колокольный Звон Пасхальный” тощо.

Г.П. Шевченко активно розробляє питання розвитку духовної культури в Україні. Серед цілей своєї роботи та НДІ духовного розвитку людини СНУ імені В.Даля вона бачить створення духовного середовища, що спрямоване на формування національної свідомості, любові до рідної землі та свого народу і обов’язково - готовності до плідної праці в ім’я України. Серед планів та шляхів називаються: проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень гуманітарних та суспільних наук; надання освітніх послуг: лекторіїв, народних університетів, постійно діючих семінарів; встановлення міжнародного співробітництва із закордонними науковими інститутами, центрами, підприємствами, організаціями; проведення комплексних наукових досліджень із широкого кола питань.

П.Д. Юркевич, Л.Н. Толстой, Г.С. Сковорода, М.К. Рерих, О.В. Мень – імена тих, що внесли або намагалися своєю діяльністю внести зміни в концепцію освіти (кожен у свій час) саме з точки зору духовності.

Мета статті. На тлі нестачі духовних якостей та браку духовних цінностей у студентів та їх відвертих і сміливих зізнаннях у тому, хто себе духовними особистостями не вважають, автор намагатиметься показати значення можливих шляхів прищеплення студентам духовних цінностей, а також ознайомити з результатами впровадження цих шляхів на прикладі студентів інженерних спеціальностей.

На думку деяких вчених, “духовність” як категорія етики визначає моральний вимір людської життєдіяльності, джерело добродетелей особистості, її моральну спроможність та є найвищою цінністю. Як категорія філософії вона розуміється принципово по-різному різними вченими ще з часів Сократа (ми звикли так вважати, але це питання цікавило, напевно, й раніше) і застосовується при спробах вирішити питання відношення понять “дух” та “матерія” (базове питання філософії). Цікаво на термін “духовність” подивитися з філологічної точки зору. Слова “дух”, “дихання”, “вдихання”, “видихання”, “натхнення” (рос. “*вдохновение*”), “душа” тощо. є однокореневі. Збіг ще й у тому, що ці слова описують життєво важливі функції людини.

Серед важливих шляхів формування духовності можна назвати такі.

Саморозвиток як шлях і результат прищеплення цінностей з боку університету.

Майстерність викладачів – це запорука успішного досягнення будь-яких цілей навчання.

Організація себе та свого часу завжди, а сьогодні особливо гостро стоїть перед усіма. Допомогти може тайм-менеджмент, який став вже досить популярним, але потребує сильної волі.

Читання й розвиток зацікавленості неодмінно веде до розвитку. Але тут важливо пам'ятати слова Конфуція “Вчитися і не думати – безглуздо, а думати і не вчитися - небезпечно”. Через це, необхідно постійно пам'ятати і про сенс, якого надає духовність.

Організація спільних зустрічей із відвертими бесідами з представниками церкви (потрібен діалог! Той, хто зовсім не вірує, навіть самий великий скептик колективу повинен мати можливість спитати і отримати відповідь. Треба пам'ятати, що той, хто вірить в Бога, обов'язково вірить в те, що його немає, але все-таки вірить! І університет, знову ж таки, має велику можливість через організацію таких лекцій- бесід підвищити рівень вихованості, а значить, і духовності багатьох особистостей).

Включення до програм технічних дисциплін питань історії науки й техніки та проведення бесід-дебатів на семінарах на тему моралі є ефективними шляхами досягнення мети прищеплення саме студентам інженерних спеціальностей духовних цінностей.

Саморозвиток – шлях, що потребує сили духу. Сила духу – це й уміння організувати себе, і дисципліна, і віра в себе. Протоієрей Андрій Ткачов так пише про те, чого на цьому шляху робити не можна: “Людина - це канатоходець. Праворуч і ліворуч – однаково небезпечні прірви. Між почуттям власної значущості й схованої величі, з одного боку, і почуттям повної незначності - з іншого, балансує, повільно йде людина. Небо над головою й прірву під ногами потрібно відчувати, але ні туди, ні туди вдивлятися не можна. Звалишся. Будь-який порив вітру небезпечний.... Іти можна тільки вперед” [5].

Слід пам'ятати також, що “Будь-яке виховання є в остаточному підсумку самовиховання” [1].

Самоосвіта особистості – це самоорганізація свідомості, спрямована на розвиток людини. Під саморозвитком особистості в психології розуміється діяльність людини щодо самостійної зміни свідомості для досягнення цілей, що ставляться. Саморозвиток тісно пов'язаний із самовизначенням особистості, оскільки, не усвідомивши себе, неможливо намітити мету для самовдосконалення. А результати дослідження показують, що і з самовизначенням є проблеми, і з постановкою мети (питання про наявність мрії) існують проблеми.

Самовдосконалення – це далеко не тільки гносеологічна діяльність, це робота над своїм моральним обліком, а в комплексі ці види діяльності дають діяльність - як працю щодо формування свого духу. Розвиток духу й духовності в людині, що є невід'ємною частиною самовдосконалення, є окремою глибокою темою.

Генрі Форд зазначав, що міг би згубити всіх своїх конкурентів, якби зумів впровадити в їхній корпорації якнайбільше вузьких фахівців. Відомий бізнесмен відмінно розумів важливу річ: навіть відмінний професіонал, що постійно не розширює свій світогляд, не здатний думати творчо й відповідати вимогам часу. У зв'язку з тим, що особистість не займається самоосвітою, вона не в змозі долати неминуче виникаючі глухі кути думки.

Особливо гостро це виявляється у нашу інформаційну епоху, коли життєвий успіх безпосередньо залежить від динамічності мислення й гнучкості сприйняття реальності. У сучасному світі людина може бути по-справжньому незалежною, тільки сповідаючи психологію самовизначення, що базується на постійному саморозвитку. Крім того, в усьому світі зараз спостерігається криза освітньої системи й тільки за допомогою самоосвіти можна стати насправді освіченою людиною й майстром своєї справи.

Саморозвиток особистості пов'язаний з неформальним і незалежним сприйняттям культури. Тільки постійно розвиваючись, сучасна людина здатна бути ефективно інтегрованою у культурне й соціальне середовище й усвідомлювати своє місце у світі.

Тайм-менеджмент – це управління часом. У процесі, коли вже зрозуміло, що саморозвиток є невід'ємною частиною існування сучасної особистості, постає питання, де і як знайти вільний час. Усі без виключення у своєму розпорядженні мають лише 24 години. Але, якщо комусь вдається знайти вільний час, то і для того, хто крокує наступним, немає нічого неможливого.

Потреби в самореалізації є одним із мотивів до самовдосконалення. Усвідомлення своїх здатностей до будь-якої діяльності викликає потребу реалізувати свій особистісний потенціал (запас життєвої енергії), відчутти себе творцем, господарем свого життя, його обставин. У процесі такої реалізації себе відбувається виявлення нових здатностей, випробування себе на межі можливостей. Роблячи акцент на цьому, викладач нагадує студентам про важливість певного напрямку та, можливо, і спрямовує.

Шляхи розподіляються на методи й прийоми. Одним із методів (хоча цей метод охоче критикують деякі педагоги) є метод, що застосовує вальдорфська педагогіка. Це – малюнок. Спеціалісти цієї галузі наполягають на тому, що дуже корисними можуть бути всього п'ять хвилин, витрачені наприкінці заняття, для того, щоб зобразити графічно свої враження від щойно прослуханої лекції. Ці малюнки повинні бути виконані у кольорі. Протягом виконання такого “завдання” відбувається непомітне розслаблення і так зване “видихання” (згадайте: духовність, видихання). Крім того, студент має необхідність хоча б частково пробігтися по своїх “файлах” у пам'яті, щоб намалювати зображення, нав'язане заняттям, та прислухатися до себе. Це дає додатковий час якісно замислитися (я підкреслюю: *якісно*, тому що сучасний ритм життя та навчання не дозволяють іноді й зупинитися, щоб замислитися, чи ще вірним шляхом прямуємо, чи вже за інерцією і чм робимо те, чого завжди хотіли, або те, що вже треба) [3].

Є думка, що це не приживеться через низку проблем. По-перше, студентський контингент занадто дорослий, щоб займатися “дитячими справами”. По-друге, забирати час, якого і без цього не вистачає, ще й на такі дрібниці? По-третє, чи повинні студенти самі мати завжди з собою засоби для малювання? Як їх змусити брати із собою щось окрім конспектів (при тому, що останнє теж є завданням)? На мій погляд, проблем тут небагато і всі вони вирішуються легко, коли обидві сторони розуміють, що сенс в цьому процесі існує. Дехто із шкільних викладачів згадує, що на заспокоєння учнів витрачається іноді більше часу. Студентів, як дорослих особистостей, мабуть, заспокоювати вже немає необхідності, але практика, коли заняття починається лише хвилин за десять після офіційного початку через запізнення студентів (знаходження корпусу далеко від іншого та інші причини), не така вже й незнайома. Тож, мабуть, час все-таки знайте можливо?

Самі викладачі соромляться бути революціонерами та сміливо експериментувати. Це теж є проблемою.

На думку російського філософа Івана Ільїна, духовність є шляхом до виходу з кризи. І.Ільїн писав, що допоки люди не зрозуміють важливість духовності, доти світ стрясатимуть “кольорові війни”. Ці слова були майже пророцькими.

“Дух – це найбільш свободна і найінтенсивніша енергія, покликана до споглядання невидимого, до сприйняття зверхчутливого, до обходження з безсмертними змістами, що осягає саме в цьому обходженні своє власне покликання й безсмертя”, - за словами Івана Ільїна. Він пише, що для порятунку потрібна ІДЕЯ. Нова ідея. І коріння її повинні бути релігійними. Дух повинен виховуватися, точніше, духовна особистість.

Внутрішня єдність – це і єдність духу, і єдність особистості, і конкретність у спрямованості цього духу, цієї особистості. Коли людина коливається між різними можливостями і не є вірною ані одній з тих справ, якими займається, “її дух є як би “нічия річ” (“res nullius”), і тому він буде належати першому загарбникові (“primo occupanti”)... Така людина ні до чого не ставиться серйозно й благоговійно. Жодна життєва можливість не є для нього “єдина”, тобто головна й необхідна...” [4,184]... Для Ільїна зовсім очевидно, що людина (особистість), що не знайшла себе, що не визначилася із щирими цілями, не може бути *щирою*...

Рекомендації Ільїна співзвучні із сучасними педагогічними істинами й настроями. Ільїн, хоча й у релігійному контексті, але дає важливу пораду, як не дивно, управлінського характеру: “Треба виховати в собі життєвого стратега: спокійно передбачати наступ «ворога» і твердо зустрічати його із упевненістю у власній перемозі, тому що перемога без цієї впевненості неможлива...” [4,202].

Міркуючи про дух і духовність, Іван Ільїн мав на увазі не дух Божий і не духовну релігійність, а винятково людський прояв духу й те відповідне йому життя й спрямованість, що надає всій людській культурі вищу цінність і значення. Він писав: “Життя людське спочиває взагалі на керуванні самим собою й на самовихованні; мистецтво жити, істи; мистецтво виховувати себе самого до Божественного”.

На базі НТУ“ХПІ” був проведений експеримент зі студентами (170 осіб, 2012-2013 н.р.) інженерних спеціальностей. Протягом практичних занять проводилися рольові ігри, розбиралися різні ситуації стосовно компетентності інженера, його призначення та ставлення до інженерної етики. Зі студентами проводилися бесіди. На початку та після експерименту проводилося тестування, результати якого зведені у таблицю.

Отримані результати показують, що будь-які засоби, застосовані для підвищення розуміння студентами необхідності саморозвитку, активності, економії часу, інженерної етики, проведення рольових ігор, тренінгів і бесід тощо, підвищують і духовність.

Анкетування свідчить про те, що 22,5 % студентів до початку експерименту не розуміли значення поняття “духовність” зовсім, 17,5 % були впевнені, що це пов’язано тільки з релігією. На тому ж етапі 25 % вважали, що духовність інженерів не потрібна, 20 % - вагались із відповіддю. Трохи заспокоює, що більше половини опитаних (55 %) вірять, що духовність все-таки інженерів необхідна. А ось, що серйозно занепокоює, так це те, що 30% студентів не вважають себе духовно розвинутими особистостями. Хоча, якщо все-таки не вважають – мабуть, це перший крок до свідомого початку її формування?

Більше половини анкетованих вважають, що їм не вистачає впливу викладачів для формування духовності.

Статистика про відвідування культурних та спортивних закладів не є занадто показовою: кількість студентів, що цікавляться культурою, велика (82,5 %) і після експерименту вона зростає (90 %), але 22,5 % не розвиваються. Шоста частина студентів не мають мрії, але важко сказати, чи означає ця статистика відсутність мети та розуміння сенсу своєї діяльності?

Духовність – це в першу чергу самосвідомість, гостре відчуття відповідальності за те, що від тебе багато чого залежить.

Багато чого залежить і від активності самих студентів. Як правило, особистості, не зацікавлені ні в чому, не цікавляться й іншими, а це вже є ознакою браку цінностей. Немає справжніх цінностей – немає відповідальності – немає поваги до традицій, історії, людей, їх праці, мистецтва - немає духовності.

Основні результати експерименту

№	Питання	До експерименту			Після експерименту		
		Пов'язують з релігією	Розуміють як моральний та культурний розвиток	Не розуміють зовсім	Пов'язують з релігією	Розуміють як моральний та культурний розвиток	Не розуміють зовсім
1	Розуміння поняття «духовність»	17,5%	60%	22,5%	5%	90%	5%
5	Чи вважаєте Ви себе духовно розвинутою людиною?	так 42,5%	ні 30%	не знаю 10%	так 42,5%	ні 30%	не знаю 27,5%
6	Чи потрібна духовність інженеру?	так 55%	ні 25%	не знаю 20%	так 97,5%	ні -	не знаю 2,5%
7	Чи достатньо впливу викладачів університету на формування Вашої духовності?	так 30%	ні 52,5%	не знаю 17,5%	так 30%	ні 55%	не знаю 15%
8	Знання поняття «інженерна етика»	знають 37,5%	не чули 63,5%	знають 100%	не чули -		
9	Чи важлива «інженерна етика»?	так 45%	ні 7,5%	не знаю 47,5%	так 95%	ні -	не знаю 5%
13	Чи продовжується виховання у ВНЗ?	так 65%	ні 20%	не знаю 15%	так 95%	ні 5%	не знаю 5%
14	Чи відвідуєте Ви виставки, конференції, концерти, спорт. заходи тощо	так 82,5%	ні 17,5%	так 90%	ні 10%		
15	Чи відвідуєте Ви театр?	так 47,5%	ні 52,5%	так 50%	ні 50%		
18	Наявність захоплення	87,5%	12,5%	90%	10%		
19	Чи потрібно розвиватися, та чи розвиваєтеся Ви?	77,5%	22,5%	85%	15%		
20	Наявність мрії	82,5%	17,5%	85%	15%		

Висновки. Сучасні світові процеси потребують підготовки студентів, які б ставали в майбутньому адаптованими до світу з його швидкозмінними процесами. Сама по собі людина потребує духовності. Роль викладача - постійно знаходити засоби нагадування студентам про важливі речі, такі як саморозвиток, час, етика, добро тощо, що зго-

дом і виявляється як духовність, відповідальність, загальна культура. Такими засобами є бесіди, рольові ігри, дебати на семінарських заняттях, тренінги. Серед методів, які допомагають розкривати особистість (а розвиток духовності обов'язково є пов'язаним із розкриттям людини та її внутрішнього світу), є і методи вальдорфської педагогіки.

Список літератури: 1. *Выготский Л. С.* Педагогика / Л. С. Выготский – М. 1983. – 68 с. (Сочинения: в 6 т. / Л. С. Выготский; т. 3). 2. *Дольская О.А.* Роль коммуникативных духовных практик в развитии социальных систем // Теория і практика управління соціальними системами. – 2007. №2 - С.15-20. 3. *Зубар Г. П.* Пробуждения воли: Материалы IX Международ. школы-семинара, 2011. 4. *Ильин И.А.* Поющее сердце / И.А Ильин. – Харьков: Факт, 1999. – 352 с. 5. *Кирицев С.* ОТРОК. ua / С. Кирицев. – К.: АДЕФ Украина, 2005. – 64 с. – (православний журнал для молодіж). 6. *Акименко І.М.* Духовні пріоритети сучасної освіти // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>.

Bibliography (transliterated): 1. *Vygotskij L. S.* Pedagogika / L. S. Vygotskij – M. 1983. – 68 с. (Сочинения: в 6 т. / L. S. Vygotskij; т. 3). 2. *Dol'skaja O.A.* Rol' kommunikativnyh duhovnyh praktik v razvitii social'nyh sistem // Teorija і praktika upravlinnja social'nimi sistemami. – 2007. №2 - S.15-20. 3. *Zubar G. P.* Probudzhennja voli: Materialy IX Mezhdunar. shkoly-seminara, 2011. 4. *Il'in I.A.* Pojushhee serdce / I.A Il'in. – Har'kov: Fakt, 1999. – 352 с. 5. *Kiricev S.* OTROK. ua / S. Kiricev. – K.: ADEF Ukraina, 2005. – 64 с. – (pravoslavnij zhurnal dlja molodezhi). 6. *Akimenko I.M.* Duhovni prioriteti suchasnoї osviti // [Elektronij resurs]. – rezhim dostupu: <http://archive.nbuv.gov.ua>.

УДК 378.147

М. Генькина

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНОСТИ У СТУДЕНТОВ

Проблемой сегодня становится нехватка духовных качеств и отсутствие духовных ценностей у студентов. Среди проблем можно назвать и такое явление, как нежелание студентов слышать слово “духовность”, понимание которого непременно связывают с религией. Но такие способы, как беседы, ролевые игры или дебаты на семинарских занятиях, тренинги и методы вальдорфской педагогики, дают хоть и невысокие, но ценные результаты по повышению самосознания и ответственности студентов, их активности, а в совокупности это ведет к появлению ценностей, пониманию добра, а значит, к духовности.

Ключевые слова: *духовность, духовные ценности, студент, саморазвитие, тайм-менеджмент.*

UDK 378.147

М. Henkina

THE WAYS OF THE FORMING OF THE SPIRITUALITY IN STUDENTS

The shortage of spiritual qualities and the lack of spiritual values at students become a problem today. There is phenomenon of students' undesire to hear the word “spirituality”, which understanding they without fail link with religion, between another problems. But such devices as interviews, roleplaying games or debates at the workshops, trainings and Waldorf education methods though give not high results but these results are valuable in increasing of students' selfconsciousness and responsibility, of their activity, and in complex all that lead to the appearing of the values, understanding of good, that is it leads to the spirituality. The solving of present problem is essential for the new elite of specialists and in particular, future engineers. In this article the author's understanding of the term “spirituality” and possible solutions to the problem with corresponding arguments are given. The results of author's research using recommended ways is shown in figures.

Keywords: *spirituality, spiritual values, student, self-development, time-management.*

Стаття надійшла до редакційної колегії 17.12.2013